

Kees Mercks

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1987

Kees Mercks (1944) doceerde Tsjechische en Slavische letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Hij vertaalde onder meer werk van Ludvík Vaculík, Josef Škvorecký, Jiří Weil, Jaroslav Hašek, Ivan Klíma, Václav Havel en Bohumil Hrabal. In 1985 ontving hij voor zijn vertaling van Jiří Gruša, Het vragenformulier (of Gebed voor een stad en een vriend) de Aleida Schotprijs. Saillant is de gedachte dat de wens waarmee hij dit dankwoord besluit twee jaar later met de Fluwelen Revolutie deels al in vervulling zou gaan.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1987

‘Duist’re nacht, held’re nacht!
beiden wekt u in mij kommer;–’
K.H. Mácha (1810-1836)

Op een en dezelfde dag in november vielen er twee brieven in mijn bus. De ene was afkomstig van een uitgeverij en bracht het droeve bericht dat ook mijn laatste vertaling, Gruša’s roman *Het vragenformulier*, spoedig de ramsj-spoed tegemoet zou gaan. De andere brief behelsde de mededeling dat de Nijhoffprijs 1987 was vastgesteld. Mijn kommer omtrent het lot van mijn zo moeizaam verwekte geesteskinderen (je wordt immers een dagje ouder en een haartje grijzer) sloeg bij het lezen van het vervolg van die laatste brief om in lichte ontsteltenis.

Aanvankelijk meende ik namelijk dat ik weer eens werd uitgenodigd om andermans feest bij te wonen. Nog vers in het geheugen lag het royale eerbetoon aan de Tsjechische toneelschrijver en de morele spil van Charta 77, Václav Havel, aan wie de Erasmusprijs was toegekend. Het Tsjechische staatsblad *Rudé právo* betitelde deze eervolle geste schamper als ‘vette kluif uit Holland’, toegeworpen aan ‘een onderdrukte dwaas’ in een entourage van ‘louter miljonairs, behangen met goud en echte parels’. Hoe het ook ware, Havel haalde hiermee in elk geval eindelijk weer eens de krant in eigen land.

Ditmaal betroffen de festiviteiten echter tot mijn schrik mijzelf. Hoewel de Nijhoffprijs een heel wat bescheidener kluifje is en de aanwezigen hier over het algemeen beduidend lagere bankrekeningen bezitten en navenant ook soberder zijn gekleed, zou ik de jury en het bestuur van deze plaats niet minder hartelijk dank willen zeggen voor de geste die zij mij en – via mij – de hedendaagse Tsjechische literatuur heeft bewezen, die ik met mijn vertalingen heb willen dienen. Hier past wellicht ook een openbare dankzegging aan al die anonymi die mij in de loop der jaren met hun vertaaladviezen hebben bijgestaan, mijn eigen vrouw voorop.

Sprekende over dé hedendaagse Tsjechische literatuur heb ik zo-even met opzet kwalificaties vermeden als ‘ondergrondse’, ‘verboden’ of ‘officieuze’ literatuur, niettemin de sector waaruit ik hoofdzakelijk heb vertaald. Met Havel ben ik namelijk van mening dat het erkennen van een dergelijke scheidingslijn, die al haast twintig jaar de Tsjechische samenleving verscheurt, tevens de erkenning inhoudt van een status quo die geen van de partijen – zij het om verschillende redenen – zeer aanstaat. Immers, de Berlijnse Muur, het IJzeren Gordijn, de kloof tussen zogenaamd officiële en dissidente cultuur, tussen anonieme staatsmacht en particuliere vrijheid, tussen gevestigde orde en rebellant, of – om het naar een hoger plan te trekken – tussen goed en kwaad mogen niet tot verstarde, onoverbrugbare realia verworden, maar dienen het voorwerp te zijn van een permanente afweging in ons *aller* eigen bewustzijn. Zo mag men het systematische niet los zien van de entropie, het

begripsmatige niet los van wat nog niet is gedefinieerd en het woord niet los van wat nog verwoord moet worden. Houdt men dit niet voortdurend in het oog, dan wordt het systeem – welk dan ook – een rigide en frigide mechanisme, het begrip een statisch en steriel dogma en het woord een loze kreet of een onrechtmatig vonnis dat meer kwaad dan goed doet en weinig goeds ontmoet.

De jury heeft het door haar keuze niet alleen aangedurfd een kleine, bedreigde literatuur – via mijn bemiddeling – te eren, maar ook binnen dit essentiële randgebied het nogal kwetsbare genre van poëtisch proza. Dit soort werk laat zich immers in vertaling maar moeilijk temmen en mag zich in de regel slechts verheugen in een kwantitatief beperkte, maar kwalitatief des te geestdriftiger lezerskring. Misschien komt het anderen wel voor – door de aard van het door mij vertaalde werk – dat ik persoonlijk een soort obsessieve voorkeur heb voor lastig te doorgronden en naar het esoterische neigende literatuur, waaruit een zeker *dédain* voor het gemakkelijker te consumeren literaire produkt zou kunnen spreken. Op dat punt kan ik u geruststellen: dat is maar gedeeltelijk waar.

Bij de keuze van een te vertalen werk speelt meestal de werkgever-uitgever een doorslaggevende rol. Als mijn uitgever destijds – ik schat zo'n jaar of elf geleden – ja had gezegd op mijn voorstel om een zekere Milan Kundera in het Nederlands te introduceren, was de Kundera-hausse mogelijk hier in Nederland begonnen in plaats van in Kundera's nieuwe vaderland, Frankrijk. Toch wil ik hiermee de schuld niet geheel de uitgever in de schoenen schuiven, want wat meer geestdrift mijnerzijds zou hem misschien nog over de streep hebben kunnen trekken. Ook hier is geen sprake van jaloezie, want een van de voorwaarden voor een goede vertaling, lijkt mij, is dat de basis-attitude van de vertaler niet al te zeer botst met die van de schrijver, zoals die zich in zijn werk manifesteert: in zijn houding tegenover de mens, de wereld en het universum, tegenover het transcenderende dat deze niveaus verbindt, en tegenover de taal waarmee op creatieve wijze deze transcendentie verwoord wordt en diepere betekenis verkrijgt.

Uit die basishouding spreekt noodzakerlijkerwijs ook het waardeoordeel van het subject en de daarin besloten liggende wijsgerige, morele en artistieke intenties. Juist op dit vlak kan ik mij inderdaad niet altijd even goed vinden in het werk van Kundera, dat weliswaar tot in de verste uithoek van Canada op het nachtkastje schijnt te liggen, en voel ik me beter in mijn element bij het werk van een Vaculík, Gruša, Škvorecký, Hrabal en Havel. Hoewel ik Kundera's vakmanschap en virtuositeit hogelijk waardeer, stoort het mij vaak dat de gedachten en gevoelens die in zijn werk worden uitgedrukt, minder persoonlijk doorleefd, minder authentiek overkomen. Mij intrigeren minder zijn a priori geponeerde stellingen en wijsheden die hij stevast a posteriori bewijst, waarbij hij gemakkelijk het gelijk aan zijn kant kan krijgen en altijd als winnaar, als heerser, uit de bus kan komen. Persoonlijk trekt mij meer een waarheid, een wijsheid aan die ter plekke ontstaat, een die bevochten moet worden en ons meeslept tot in de diepste diepten van ons eigen bewustzijn. Wat zegt mij een schrijver die een cynisch spel speelt met zijn zelfbedachte slachtoffers en zelf buitenspel blijft? Mij interesseert de schrijver die zichzelf, zijn eigen, volle

persoonlijkheid, op het spel durft te zetten, zichzelf als schrijver onderuit durft te halen en op dit punt over de schreef durft te gaan.

Hier kom ik op mijn punt van uitgang: mijn persoonlijke voorkeur helt over naar het *type* schrijver dat het systeem, het begrip en het woord op zijn kop durft te zetten, maar dit niet doet met rationalistische distantie, doch als *lyricus* het wezen ervan toetst en aantast: in de relatie tot het ik.

Ik begon mijn dankwoord met een motto van de Tsjechische romantische dichter Mácha, de lyricus bij uitstek en schepper van de Tsjechische *Mei*. Ik zou er ook mee willen eindigen. Hoe immers onze persoonlijke voorkeuren binnen de Tsjechische literatuur mogen liggen, de hele Tsjechische literatuur – of deze nu ‘officieel’ is of ‘officieus’, in eigen land geproduceerd of daarbuiten – staat direct of indirect in het teken van een groter drama, een nacht van hogere orde, een die de helderheid of duisternis der concrete verschijningen overschaduwet en ons al zoveel jaren met kommer vervult. Laten we daarom tot slot de hoop uitspreken dat die verstarde nacht nu eens doorbroken wordt en dat daarginds weldra de dageraad aanbreekt, een nieuwe Mei, een nieuwe Lente en nu van permanentere duur.